

FRIEDRICH DANIEL ERNST SCHLEIERMACHER

I

Colecția: Scrieri despre teoria traducerii

Coordonatori:

Prof. Dr. Emerit **Radu Toma**

Prof. Dr. Emerit **Victor Ivanovici**

Editor: Loredana Tîrzioru

Redactor: Alexandru Skultéty

Ilustrație copertă: Lorelyn Medina

Tipar: BrumaR

Editura BrumaR

300050 Timișoara, str. A. Popovici 6

tel./fax: + 40 256 203 934; 293 441

e-mail: office@brumar.ro

www.brumar.ro

ISBN 978-606-726-186-8

Descrierea CIP poate fi consultată la
Biblioteca Națională a României

FRIEDRICH DANIEL ERNST SCHLEIERMACHER

Über die verschiedenen Methoden des
Übersetzens
Despre feluritele metode de traducere

traducere de **Viorica Nişcov**
studiu introductiv de **Victor Ivanovici**

B R U M A R
Timișoara, 2019

Despre feluritele moduri de a citi traductologia lui Schleiermacher

VICTOR IVANOVICI

Undeva, către sfârșitul *Sentimentului tragic al vieții* al lui Unamuno, citim următoarea alegație, pe un ton asertiv: „O limbă este de fapt o filosofie potențială”. În continuare, autorul o specifică și plusează: „Platonismul e limba greacă ce îl străbate pe Platon, desfășurându-și metaforele seculare”; pentru a conchide provocator, la capătul aceluiași paragraf: „Orice filosofie e deci filologie” (Unamuno 1965: 471–472). Tipică mostră de arguție unamuniană, sentința cu pricina (pe care don Miguel, mare maestru al paradoxelor, o face să-și muște propria-i coadă) ai zice că a fost formulată cu adresă precisă la Friedrich Daniel Ernst SCHLEIERMACHER (1768–1834).

Figură de vază a Romantismului german, cel în cauză a întârziat totuși să-și ocupe locul cuvenit în galeria marilor gânditori romantici, numele fiindu-i oarecum umbrat de ale altora, care treceau, în epocă, drept filosofi cu „patentă”.¹ Cel puțin, așa ne apare la prima vedere. La a doua, astăzi, suntem în măsură să ne dăm seama că profilul silezianului (se născuse la Breslau) e mai complet și mai complex decât al acelora, el abordând cu egală competență teologia și metafizica, etica și teoria cunoașterii, estetica și studiile clasice etc. etc. Pe de altă parte însă, pe cât de diverse îi sunt preocupările, pe atât de vizibil e și efortul lui de a le așeza într-o perspectivă unitară (deși nu dogmatic unică).

Există, într-adevăr, un fir roșu care parcurge întreaga gândire a lui Schleiermacher. Justificând trimiterea la Unamuno, acest fir nu e altul decât *limbajul*, văzut fie ca Limbă (*Sprache*), fie ca discurs (*Rede*). În teologie, de exemplu,

---

¹ Este, bunăoară, cazul prietenilor săi, frații Schlegel.

el s-a aplecat îndelung asupra raportului dintre Evanghelia după Ioan și evangheliile sinoptice (Marcu, Matei și Luca), stabilind prioritatea celei dintâi față de celelalte pe baza criticii textuale și a surselor: o problemă, așadar, istorico-filologică, soluționată prin metode *par excellence* filologice. În filosofie, iarăși, este reputat drept părinte al hermeneuticii moderne, pe care o concepea, în primul rând, drept arta interpretării textelor și a înțelegerii lor „întru limba și persoana vorbitoare”. Inutil să multiplicăm exemplele, căci ele ne conduc spre aceeași concluzie: în toate și înainte de toate, Schleiermacher a fost *filolog* – în chiar sensul „tehnic” al cuvântului –, iar filologii l-au recunoscut de la bun început drept unul dintre ai lor.²

*

Între sarcinile și prerogativele „breslei”, un loc de frunte îl ocupă *traducerea*, iar pentru Schleiermacher ea constituie chiar corolarul filologiei. Dovadă faptul că, la numai 21 de ani (1789), el și-a început cariera transpunând în germană două capitole din *Etica Nicomachică* a lui Aristotel și și-a încununat-o cu monumentală versiune din Platon, căreia îi dedicase un sfert de veac (1804–1828) și pe care, la un secol distanță, Ortega y Gasset o considera unică și exemplară pentru modul în care modernii trebuie să abordeze scrierile Antichității clasice (*cf.* Ortega y Gasset 2000: 62).

Mai mult, nelimitându-se „doar” la condiția de practician – fie și eminent –, Schleiermacher a ținut să-și „traducă” și teoretic îndeletnicirea – și vocația – de traducător. Eseul său *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens / Despre feluritele metode de traducere*³ – prezentat sub formă de prelegere

² Nu întâmplător, o somitate a studiilor filologice din secolul al XX-lea, precum Leo Spitzer (1887–1960), și-a construit propria-i metodă de interpretare lingvistică a textului literar plecând de la ideea „cercului înțelegerii” (*Zirkel im Verstehen*) din hermeneutica lui Schleiermacher (*cf.* Spitzer 1982: 33–34)..

³ Citez și comentez după ediția de față (Schleiermacher 2019). Am consultat-o însă și pe cea franceză (Schleiermacher 1999), beneficiind de luminoasa versiune a lui Antoine Berman și de posibilitatea accesului la originalul german (ediția fiind bilingvă). De

la Academia Regală de Științe din Berlin – a devenit actul de naștere al *traductologiei* moderne.

O naștere, trebuie spus, defel spectaculoasă, pe potriva „modestului miracol” care e traducerea însăși (de la Borges citire). Textul numără circa cincizeci de pagini și a fost așternut pe hârtie în numai trei zile. Autorul n-a mai revenit vreodată asupra subiectului, cel puțin nu într-o lucrare independentă, și nici atunci, pare-se, nu-i acorda o importanță deosebită.

Și totuși...

În ciuda celor de mai sus, avem de a face cu o tipică operă de *mezzo del camin*. În anul evenimentului (1813), Schleiermacher împlinea 45 de ani și avea să mai trăiască încă 21 (deși cu o expectativă considerabil mai lungă, căci sfârșitul prematur l-a surpins în deplinătatea puterilor sale intelectuale). Avea la activ o sumă de contribuții în diverse domenii filosofice și teologice, toate abordate – să ne amintim – din perspectiva filologiei. Încât se poate spune că eseul despre traducere conține idei îndelung meditate și asimilate temeinic, până la a-i părea lui însuși banale.⁴ Ceea ce explică redactarea textului *au vol de la plume*, dar într-o formulare, ai zice, definitivă în laconismul ei, făcând deci inutile remanieri ori adaosuri ulterioare. Pe de altă parte, precum știm, în aceeași perioadă el se afla în plin efort creator, angajat în a duce la bun sfârșit versiunea integrală a Operei platonice.

Cu toate acestea, *Über die verschiedenen Methoden...* nu este un *pro domo sua*, o justificare a titanicei sarcini asumate, nici doar codificarea *empeiriei* respective – fie ea una de excepție –, ci o traductologie în toată puterea cuvântului: o (să-i zicem tot pe nemțește) *allgemeine Übersetzung Wissenschaft*.

---

mare ajutor mi-au fost, de asemenea, aparatul critic și paratextele auxiliare ale volumului, datorate lui Christian Berner.

⁴ Relatându-i soției sale succesul reputat cu lectura publică a conferinței, Schleiermacher adăuga: „La drept vorbind, sunt chestiuni destul de triviale [*ziemlich triviales Zeug*], dar poate tocmai de aceea lumea a găsit-o frumoasă și plină de spirit” (*apud Berner 1999: 13*).

De aceea, discursul lui Schleiermacher despre „feluritele metode de a traduce” poate fi citit în felurite moduri, din el extrăgându-se felurite învățăminte.

1. Pentru început, îl putem privi ca pe un demers *descriptiv*, ce răspunde la întrebarea: *CE* este traducerea?

Teolog de formație, Schleiermacher era desigur familiarizat cu așa-numita metodă „apofatică”, sau *via negationis*, singura cale pe care mintea omenească se apropie cât de cât de esența dumnezeirii. Poate de aceea, prin analogie – dar păstrând proporțiile –, tot negativ va defini el și traducerea. Singurul lucru, ne sugerează Schleiermacher, pe care îl putem afirma cu oarecare certitudine despre *Übersetzung* (< vb. *übersetzen*) e că, în tot cazul, ea *nu* este *Dolmetschung* (< vb. *dolmetschen*).⁵ Nu, așadar, o „translație” utilitară, de regulă orală, ce își are locul „în domeniul afacerilor” [*in dem Gebiete des Geschäftslebens*]; „adevărata” traducere [orig. *eigentliche* = ‘propriu-zisă’] operează în scris, pe terenul „științei și artei” [*in dem Gebiete der Wissenschaft und Kunst*].

De-ar fi să „traducem” cele de mai sus în jargonul filologiei moderne (ceea ce ar fi probabil pe placul filologului Schleiermacher), am zice că distincția activităților cu pricina e de ordin „diafatic”, adică de registru expresiv, fiind bazată pe opoziția fundamentală dintre limbajul scris și cel oral. În subsidiar, se face apel și la un criteriu „diastratic” (socio-profesional și socio-cultural)⁶: traducerile se înscriu în sfera „științelor spiritului” (*Geisteswissenschaften*) – cum le va numi ceva mai târziu Dilthey –, translația funcționează în slujba activităților economice și administrative.⁷

⁵ Cuvânt de proveniență turcă (intrat în germană prin maghiară), care a dat și în româna mai veche familia lexicală (*a*) *tălmăci*, *-re* / *tălmaci* / *tălmăcitor* etc., dar pe care autoarea versiunii de față preferă s-o redea prin (*a*) *transla* / *translație* / *translator* (cf. și opțiunile lui Berman în fr.: *interpréter* / *interprétation* / *interprète*, plus, pe alocuri, arabismul *truchement*).

⁶ Terminologia îi aparține lui Eugen Coșeriu (2001: cap. xi).

⁷ Autorul introduce aici și o discretă nuanță axiologică, căci, vor zice

În fine – sau, mai bine zis, de la bun început –, autorul ne atrage atenția că domeniile celor două categorii taxonomice nu sunt „suficient de distincte” decât la „extreme”. Atât traducerea, cât și translația pot fi văzute ca specii al căror gen proxim Schleiermacher îl numește *übertragen* [lit. ‘transport’]: o activitate cu care ne confruntăm nu numai ieșind din domeniul limbii proprii, ci și înăuntrul ei, între diversele dialecte ale acesteia, ba chiar între modurile de a se exprima a diverșilor indivizi. Într-o viziune din nou actualizantă, fenomenul „transportului” lingvistic poate fi apropiat de *transferul* din așa-numita „teorie a polisistemelor”: un proces care, după studiosul israelian Itamar Even-Zohar (1981: 2), are loc atât „între două sisteme”, cât și „în limitele aceluiași sistem”. Pe de altă parte, dublul sens al procesului respectiv – în interiorul limbii și din/spre exteriorul ei – stă și la baza distincției tipologice a lui Roman Jakobson, între traducerea „intralinguală” și cea „interlinguală” (*cf.* Jakobson 2000: 114 *sq.*)⁸ – din care Schleiermacher o reține pe a doua.

Sintetizând: „adevărata” traducere este, pentru autorul nostru, o formă de transfer ce se operează în scris, între două limbi diferite, în sfera științelor și a Artei.⁹

2. O a doua cheie de lectură a eseului de față ar fi să-l considerăm o traductologie normativă, orientată interogativ spre *CUM* este sau – mai bine zis – cum *trebuie* să fie traducerea, atât ca act, cât și ca produs.

---

unii, în epitetul *eigentliche* (= ‘adevărat’, ‘autentic’, ‘genuin’) se poate bănui o părtinire „elitistă” în favoarea traducătorului (*Übersetzer*) față de simplul „tălmaci” (*Dolmetscher*). Desigur, este vorba de o *overinterpretation* a maniacilor postmodernei „corectitudini politice”, care nu e decât un pseudonim al populismului resentimentar.

⁸ Doar că, așa cum se poate vedea, lingvistul rus segregă ceea ce unifică Schleiermacher și Even-Zohar.

⁹ Definiție care exclude *de plano* translația orală și instrumentală și pune între paranteze orice tip de transfer în interiorul unei singure limbi. De asemeni, face abstracție de cea de-a treia categorie înregistrată de Jakobson (*ibid.*), traducerea „intersemiotică”.

La acest capitol, Schleiermacher formulează cu toată claritatea o dilemă datând, probabil, de când traducerea însăși, fiind născută odată cu ea:

Fie traducătorul îl lasă pe scriitor în pace și-l duce pe cititor în întâmpinarea lui; fie îl lasă pe cititor pe cât posibil în pace și-l duce pe scriitor în întâmpinarea lui.

Odată mai mult, autorul consună cu gândirea teoretică de ultimă oră în domeniu (care, de altfel, mărturisit sau nu, descinde din el). „Traducându-l” așadar din nou în limbajul urmașilor, observăm că prima categorie îi include pe traducătorii ziși „sursieri” (fr. *sourciers*), adică pe cei care se pliază pe original (= „limba sursă” / *langue source*) și produc texte – să le zicem – cu „aer străin” (engl. *foreignizing*). Ceilalți sunt „țintiștii” (fr. *ciblistes*), obedienți cu precădere în raport cu „limba țintă” (*langue cible*), deci autori de versiuni cu „aer familiar” (engl. *domesticating*).¹⁰

Ca practician, Schleiermacher înclină mai curând către prima variantă.¹¹ Ca teoretician însă, el nu face decât să propună o tipologie duală, deloc exclusivistă. Alții, în schimb, mai „belicoși”, au transformat alternativa metodologică într-o opoziție ireconciliabilă. Începând chiar cu strămoșul și patronul traducătorilor, Sfântul Ieronim. „Țintist” înveterat, el declara negru pe alb: „ceea ce traduc eu nu e cuvântul pornind de la cuvânt, ci ideea pornind de la idee”, iar postura contrară i se părea de-a dreptul „absurdă” (*apud* Martino Alba 2008).¹²

---

¹⁰ Termenii francezi îi aparțin lui Jean-René Ladmiral (1986: *passim*), cei englezi lui Lawrence Venuti (2000: *passim*).

¹¹ Ba chiar o ironizează pe cealaltă: „dacă traducătorul i-ar spune cititorului: iată, îți aduc cartea pe care scriitorul a scris-o ca și cum ar fi scris-o în germană, (...) cititorul ar răspunde: îți sunt la fel de recunoscător ca atunci când mi-ai fi adus portretul acestui om așa cum ar fi arătat el dacă mama lui l-ar fi conceput cu alt tată”.

¹² Principiu de la care se deroga totuși în privința Sfintei Scripturi, căci acolo „structura însăși a cuvintelor conține misterul lor” (*ibid.*). Cu toate acestea, *Vulgata* latină e departe de a fi o versiune literalistă.

Tradiția ieronimiană a prins rădăcini mai ales în Franța, unde adaptările *en bon français* au făcut epocă. Poate de aceea, tot acolo, astăzi, confruntarea celor două metode de traducere seamănă din ce în ce mai mult cu un minirăzboi civil al traducătorilor. Împărțiți în două tabere potrivnice, unii aduc un cavaleresc omagiu „frumoaselor străine” (Berman), alții – asemeni lui Ieronim (sfânt, dar roman, în ultimă instanță!) – le-ar vrea târate de cosițe în urma carului victoriei. „Sursierii” își acuză adversarii de mentalitate „etnocentrică” (Berman) dacă nu chiar „colonialistă”, iar „țintiștii” resping ca improprie tenta „etnologică” din versiunile celorlalți (Ladmiral). Polemica se aprinde și mai abitir prin reformularea dilemei în limbaj teologic (cu referire la epistola paulină *II Cor.*: III, 3–6): traducem „literă” – sau „spiritul” originalului? Sau, în termeni de morală laică: e de preferat versiunea „fidelă” – sau cea „infidelă” (liberă)? Să luăm doar trei repere nominale, dintre cele mai cunoscute: pentru Antoine Berman (1985: *passim*), de pildă, obiectul traducerii este „textul ca *literă*”, în timp ce pentru Jean-René Ladmiral (*op. cit.*) e, dimpotrivă, „spiritul”; la rândul său, Georges Mounin (1994: cap. III) califică versiunea liberă drept „frumoasă” – chit că în dauna „fidelității” – și dă de înțeles că celălalt soi de traducere ar fi „urât” – în pofida ei.

Rădăcinile unei atari dihonii manihee sunt de căutat – și de găsit – tot la Schleiermacher. Nu în opțiunile sale practice, nici în tezele teoretice în sine, ci în insistența cu care – din spirit de prudență – el cere traducătorilor să păstreze procedurile în cauză într-o strictă separație:

Ambele căi sunt atât de diferite, încât doar una dintre ele trebuie urmată cât mai riguros posibil, rezultatul oricărui amestec nefiind în mod necesar decât extrem de nesigur (...) în afară de aceste două metode nu poate exista o a treia (...)

Așa să fie oare?

Orice traducător „combatant” știe din experiență că, foarte adesea, demersul „sursier” se suprapune și combină cu cel „țintist” în cadrul aceleiași versiuni, uneori până la

indistinție, mai ales când originalul este un text poetic a cărui transpunere, ca să ne amintim de Jakobson, ori va fi „creatoare”, ori nu va fi deloc (cf. Jakobson, *op. cit.*: 118). Eu însuși (iertermi-se autocitarea, dar, fiind vorba de un exemplu recent, îmi e mai la îndemână) am încercat să redau în românește un sonet de Góngora într-o o manieră cât mai „sursieră” cu putință, adică reproducându-i nu numai structura ritmico-prozodică, schema strofică și sistemul de rime proprii formei fixe, dar și metaforismul, sintaxa poetică specifică (mai ales hiperbatonul) și registrul lingvistic „culteran” al originalului – toate acestea însă într-un scop pur „țintist”: de a (re)construi „contrafactual” un stil baroc, pe care limba și literatura română nu-l cunoscuseră (cf. Ivanovici 2018).

Pe de altă parte, există astăzi semne că și în teorie exclusivismele normative încep să dea înapoi, făcând loc unor concepții mai tolerante, ce legitimează – în anumite condiții, de stabilit de la caz la caz – ambele metode de traducere (alături de altele), precum și produsele lor.

Cu titlu pur indicativ, să trecem în revistă câteva asemenea repere.

Schleiermacher însuși, de pildă, citit cu atenție, nu „desființează” translația drept contra-traducere; o consideră doar inadecvată științei și artelor, dar perfect valabilă în sfera negocierilor de tot soiul. De asemeni, el justifică alte două forme de transfer: „parafraza” (*die Paraphrase*) și „imitația” (*die Nachbildung*), ca „semne de graniță ale domeniului” și soluții de forță majoră la care recurge cei excedați de „iraționalitatea limbilor” (*Irrationalität der Sprachen*). Măcar că nu le include în sfera „adevăratei” traduceri, Schleiermacher subliniază apăsător că ambele au de jucat un important rol propedeutic și educativ:

(...) imitațiile libere ar putea trezi și ascuți plăcerea contactului cu opere străine, iar parafrazele ar pregăti o înțelegere generală, deschizând astfel drumul traducerilor viitoare.

În aceeași ordine de idei, ar fi, de asemeni, de examinat ideile lui Ortega y Gasset, deși, la drept vorbind, ele se află încă departe de o traductologie (să-i zicem) „liberală”. Filosoful spaniol susține că traducerea „nu ține de același gen literar cu textul tradus”, ci de unul „aparte” (*op. cit., loc. cit.*: 61), din care exclude versiunile ce emulează originalul în limba țintă. Pentru Ortega, traducere poate fi doar cea „sursieră”, care își asumă deschis alteritatea față de punctul de sosire.¹³ Cu atât mai grăitor găsem că pluralismul, respins ca principiu, este aici recomandat ca practică: „trebuie făcute mai multe traduceri, diferite și divergente, ale aceleiași opere, în funcție de fațetele acesteia pe care dorim să le relevăm cu precizie” (*ibid.*: 62).

Un pas înainte pe calea deschiderii teoriei îl face lingvistul american Eugene Nida, în pofida faptului că și a sa rămâne încă o doctrină normativă. Nida se pliază pe antiteza stipulată de Schleiermacher, pe care o reformulează drept „echivalență formală” vs. „echivalență dinamică”¹⁴, elaborând totodată câte un set de „principii”, adică de norme, pentru versiunile orientate într-o direcție sau în cealaltă (*cf.* Nida 2000: 134 *sq.* și 136 *sq.*) Pe de altă parte, el nu omite, nici nu eludează faptul că între cei doi poli există diverse grade intermediare, după cum există și diverse alte tipuri de abordare a traducerii, depinzând de: „(1) natura mesajului, (2) scopul sau scopurile autorului și, prin delegație, ale traducătorului și (3) audiența [căreia i se adresează]” (*ibid.*: 127).

Prin acești trei parametri, Nida fundamentează pluralismul metodologic, așezând traductologia într-un context nou, acela al *teoriei comunicării*. Aici, traducerea se

¹³ În acest sens, el se feliță, bunăoară, pentru faptul că scrierile sale, transpuse în germană, îl fac pe cititor să comită „gesturi mentale spaniole” (*ibid.*: 63).

¹⁴ În prima, „mesajul în limba receptorului trebuie să se acopere cât mai complet cu puțință cu diversele elemente din limba sursă”; în cealaltă, „raportul dintre receptor și mesaj trebuie să fie în esență același cu cel existent între receptorii originalului și mesaj” (*op. cit., loc. cit.*).

poate defini drept „transportul” / transferul interlingvistic al unui *mesaj* (1), încadrat de „actanții” săi: la un capăt *emitentul* (2), iar la celălalt *receptorul* (sau destinatarul) acestuia (3).

3. Criteriile citate mai sus aparțin, desigur, posterității teoretice a lui Schleiermacher, a cărui doctrină traductologică o luminează retrospectiv. Luându-le, la rândul meu, drept repere, în paragrafele anterioare am încercat să sondez, între altele, concepția autorului nostru cu privire la „natura mesajului” și la „scopurile” (delegate sau nu) ce determină opțiunile operative ale traducătorului.

În încheierea prezentării mele, după *Ce*-ul descriptiv și *Cum*-ul normativ, îmi propun să abordez un nou *ce*, focalizat, de astă dată, pe parametrul „audienței”, adică pe dimensiunea comunicativă a traducerii. A sosit deci momentul de a examina mai îndeaproape *CE* este pentru Schleiermacher *receptarea prin traducere*.

De la bun început, se poate spune că, la el, dimensiunea în cauză e un dat axiomatic, care nu necesită justificări, nici demonstrații. Aceasta decurge din faptul că demersul traductiv, ca unealtă principală a înțelegerii¹⁵, aparține, de drept și de fapt, hermeneuticii, deci teoriei cunoașterii. Iar cunoașterea înseamnă, tot axiomatic, comunicare. A spus-o Kant, postulând drept principiu eficient ideea de „a gândi împreună cu alții, care ne împărtășesc gândurile lor și cărora noi le comunicăm pe ale noastre”; cerință pe care Friedrich Schelling a condensat-o, la rândul său, în memorabila formulă *gemeinschaftliches Selbstdenken*, adică „a gândi pentru sine în comun [cu ceilalți]” (*apud* Berner, *op. cit.*: 16).

Din acest punct de vedere, vocația „adevăratului” traducător ar fi

(...) să apropie într-adevăr aceste două persoane complet separate, respectiv scriitorul și cititorul său, ajutându-l pe acesta din urmă, fără a-l constrânge să iasă din cercul limbii

---

¹⁵ George Steiner afirmă explicit că înțelegerea e cu totul analogă traducerii, căci constă în „transferul *interpretativ*” între o sursă și un receptor (*cf.* 1983: 52; subl. mea).

sale materne, să înțeleagă pe cât posibil mai corect și mai deplin opera scriitorului și să se desfete cu ea.

Situație pe care sus-amintitul E. Nida o definește drept „delegarea” către traducător a „scopurilor” autorului (cf. *supra*). Ca atare, aici avem de a face cu contactul mediat a două acte de comunicare contigue:

*emitent*₁ (autor) → *destinatar*₁ / *emitent*₂ (traducător) →
*destinatar*₂ (audiență).

Ca receptor al primului și sursă a celui alt (destinatar₁ și emitent₂), traducătorul este locuitorul prin excelență al *mesajului* dublu articulat, avându-i drept „actanți” principali pe scriitorul și cititorul despărțiți prin limbă și uniți prin traducere. Al său este deci un „punct median” (și privilegiat) unde contrariile se ating și de unde, scrie Walter Benjamin (2000: 53), devine vizibilă și audibilă „acea limbă pură surghiunită în limba străină”, pe care tot el e ținut s-o „salveze”, demolând „barierile putrezite ale propriei sale limbi”. Această metaforă-concept, tipică pentru stilul de gândire și expresie al autorului – *enfant terrible* al Școlii de la Frankfurt! –, numește țelul suprem ce înobilează „sarcina traducătorului” (*Die Aufgabe des Übersetzers*, cum sună titlul celebrului său eseu din 1923).

O asemenea entelechie rămâne aproape de nedefinit în termeni „pedeștri”. Decât în ipoteza că am extrapola-o în direcția unui posibil „domeniu al limbii propriu traducerilor” (la care se gândise și Schleiermacher).¹⁶ Abia acestuia i se pot determina, cu oarecare precizie, statutul, locația și funcțiunile. O vom face recurgând din nou la aparatul teoretic al lui I. Even-Zohar.

„Pură” sau nu, limba traducerilor ne apare astfel drept subsistemul unui „polisistem” mai amplu. În termenii cercetătorului israelian, acesta este, prin excelență, „polisistemul

---

¹⁶ E drept că păstrând destule rezerve față de faptul că acolo este îngăduit „ceea ce nu trebuie să iasă la iveală în alte părți”.

literar” (PSL), cuprinzând totalitatea textelor – literare, semiliterare sau chiar paraliterare – active la un moment dat în viața spirituală a unei țări (cf. Even-Zohar 1978: 22 și 1981: 2). Aparent, Schleiermacher îi restrânge sfera la aceea a limbii – „materne” sau „a patriei” (*Muttersprache / vaterländische Sprache*) –, dar, de fapt, i-o lărgeste, căci la el *die Sprache* este un cvasi-sinonim pentru *Bildung*.

În limitele (poli)sistemului de care aparține, orice subsistem poate desfășura activități „primare” ori „secundare”: primele aduc înnoiri, celelalte urmăresc mai curând conservarea *status quo*-ului sistemic (cf. Even-Zohar 1978: 22–23). Traducerea, dată fiind poziția ei centrală („mediană”) în procesul comunicării dintre autor și cititor (cf. *supra*), se plasează *ipso facto* în categoria celor *primare*.

Situație grea de consecințe, dintre care mă voi opri asupra uneia.

De locul ocupat de întregul *corpus* de texte numit de anglo-saxoni *Foreign Literature in Translation* (FLT), în sânul PSL receptor, vor depinde *metodele* adoptate de practicienii traducerii (cf. Even-Zohar, *op. cit.*: 27 și Berner, *op. cit.*: 23): chestiune ce constituie obiectul însuși al meditației lui Schleiermacher. La data când acesta și-a conceput și redactat tezele, în contextul cultural german traducerea, ca activitate primară, își propunea

să ofere cititorului său o imagine și o plăcere asemenea celor procurate de lectura în limba originală omului cultivat (...) căruia limba străină îi este familiară, rămânându-i totuși străină [adică acela care] și atunci când se bucură netulburat de frumusețea unei opere rămâne conștient de diferența dintre limba în care este scrisă și limba sa maternă.

Iată de ce teoreticianul recomandă cu insistență practicienilor singura metodă în măsură să-i apropie de atingerea obiectivelor respective. Metodă, pe de altă parte, ilustrată de momentele (și monumentele!) cele mai strălucite

cu care Romantismul german se putea lăuda în domeniul cu pricina, ca, de pildă, versiunile lui Hölderlin din Sofocle, ale fraților Schlegel din Shakespeare sau ale lui Schleiermacher însuși din Platon. Independent de intențiile explicite sau implicite ale autorilor lor, versiunile în cauză izbutesc, în pofida preceptului biblic, să „slujească la doi stăpâni”: ele sunt, în același timp, „sursiere” și „țintiste”, mai precis se pliază pe originalul străin în beneficiul limbii materne.¹⁷

Primul se face simțit, ca „sentiment [al] stranietății” pe care traducătorul îl lasă într-adins să persiste în textul țintă, odată cu „urmele strădaniilor sale”. Așa făcând, el suplinește cunoașterea limbii originare, fără a miza însă pe ignorarea ei. Dimpotrivă: Schleiermacher pare convins că desfătarea cititorului de traduceri sporește atunci când graiul străin îi este cât de cât familiar. E de așteptat deci ca traducerile – atât producția, cât și lectura lor – să prospere pe măsură ce însușirea limbilor se răspândește în pături tot mai largi ale populației. Rezultatul dorit și de dorit fiind ca „înclinația spre traducere” (*die Neigung zu übersetzen*) să nutrească și să se nutrească dintr-un generalizat „apetit pentru ceea ce este străin” (*die Lust am Fremden*).

O atare „ospitalitate” (*Gastfreiheit*) lingvistică sporește avuția spirituală a unei Națiuni. Desigur, în faza inițială subzistă oarecari inhibiții, care nu-l lasă pe traducător să se apropie de limba străină decât doar „pe cât îi permite limba proprie”; desigur, niscai cârtitori murmură că versiunile așa-zis „înstrăinate” sunt stricătoare de limbă¹⁸; desigur, snobii taxează traducerea drept „o activitate subalternă și ingrată”. Cu toate acestea – subliniază apăsător Schleiermacher –, devine din ce în ce mai evident faptul că limba maternă „este în măsură

---

¹⁷ Această sarcină imposibilă și de neocolit a „artei exacte” a traducerii a fost surprinsă de George Steiner (2001: 193) în memorabila formulă: „schimb de energie fără pierderi”.

¹⁸ Refuzând să vadă, de exemplu, că „multe lucruri frumoase și viguroase din limbă, pe de-o parte, s-au dezvoltat, pe de alta, au fost scoase din uitare prin traducere”.

să înflorească și să-și dezvolte propria forță doar prin contacte multilaterale cu orizonturi străine”.

Cel mai însemnat câștig prilejuit de astfel de transferuri interactive s-a înregistrat pe planul Culturii. Acolo, cu sistemă și aplicație nemțească, Germania romantică (germană deși romantică!) a tradus „în masă” și „în mare”: nu numai autori și opere izolate, ci *întregi Literaturi*. Un program atât de grandios are o valoare nu doar informativă, ci mai cu osebire educativă și formativă, în sensul cel mai deplin al cuvântului (*Bildung*). În el prinde contur „scopul istoric” și vocația (*Beruf*) a germanilor. Enunțându-le, Schleiermacher nu-și reprimă un (îndreptățit) accent de mândrie patriotică:

poporul nostru pare destinat să reunească în limba sa toate comorile științei și artei străine, împreună cu ale sale proprii, într-un mare ansamblu istoric, care să fie păstrat în centrul și în inima Europei (...)

*

Nu intră în vederile acestui text să răspundă la întrebarea dacă Germania și-a păstrat și pe mai departe vocația „ecumenică” din evul romantic sau dacă, nu cumva, deriva ei (eufemistic spus) etnocentrică din secolul trecut a avut repercusiuni și în domeniul ce ne interesează aici.

Ceea ce trebuie însă relevat e că amplasamentul (ca să zic așa) strategic ocupat de traducere între activitățile „principale” ale PSL, nu era și nu este unul obișnuit. De regulă, în literaturi instituționale consolidate, subsistemul FLT (adică LST) e mai degrabă marginal. Potrivit teoriei polisistemelor, el se poate deplasa către centru într-una din următoarele trei situații: „(a) dacă literatura în cauză este «tânără», în plin proces de stabilizare; (b) atunci când poziția ei e «periferică» ori «slabă», sau amândouă; (c) dacă se află la o cotitură, se confruntă cu vreo criză ori prezintă lacune” (Even-Zohar 1978: 24). Nu acesta era cazul în patria și vremea lui Schleiermacher. Motiv de orgoliu pentru Romantismul german, acolo traducerii i se

rezervase locul central în cadrul unui proiect cultural coerent și conștient asumat.

Dimpotrivă, în culturi „minore” precum a noastră, „principalitatea” activității traductive decurge din necesități pe cât de constrângătoare pe atât de vitale, iar într-un moment istoric nu prea îndepărtat, ea a reprezentat chiar o soluție de supraviețuire.

Mă refer la perioada când dictatura paranoică răsturnată în decembrie 1989 se străduia cu toate mijloacele să împingă România cât mai adânc în Lumea a Treia. Între altele, pentru atingerea acestui obiectiv trebuiau tăiate legăturile dintre o cultură înainte vreme reputată drept cea mai europeanizată din Balcani și Occidentul care îi fusese, vreme de aproape două secole, partenerul firesc de dialog. Sarcina cu pricina au luat-o asupra lor mercenarii regimului din așa-numitul grup „protocronist”, promovând un delirant amalgam de naționalism tribal cu accente fascizante și izolaționism cultural de tip asiatic. Literatura română trăia așadar o criză, dar nu una de evoluție organică, ci indusă de sus, prin intruziunea brutală a puterii.

În asemenea condiții, proliferarea și înflorirea traducerilor din anii '70-'80, în chiar centrul precarului PSL românesc, dobânda semnificația de simptom al unei contracrizze reparatoare. Pentru cei care cunoșteau ideile lui Schleiermacher, afirmația acestuia că o limbă și, implicit, o literatură își pot dezvolta „propria forță” doar „prin contacte multilaterale cu orizonturi străine” suna subversiv și dătător de speranță. Căci capodoperele literaturii universale care, înfruntând șicanele cenzurii și suspiciunea oficială, izbuteau totuși să apară în limba națiunii noastre „captive” (ca să ne amintim de Czesław Miłosz), prin simpla lor existență, deveneau acte de *rezistență*.

Răsunetul lor semăna cu izbiturile unui berbec de asediu în zidurile închisorii.